

Оперук Віталій Ігорович,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ

Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави, поряд із позитивними змінами у процесі її розбудови і лібералізації всього суспільного життя, супроводжується і негативними явищами, пов'язаними, зокрема, із занепадом моральності. Відтак над актуальною залишається проблема злочинів у сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи, які щороку стають украй жорстокішими, дедалі більше просякнуті знущаннями відносно жертви.

Варто зазначити, що сьогодні насильство широко розповсюджене в нашому буденному житті. Поширення насильства щодо дитини виявляє зв'язок із загальним зростанням кількості випадків насильства в суспільстві, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з летальним результатом. Тому одним із пріоритетних напрямків соціальної політики України є боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, волі й гідності особистості [1, с. 76].

Підготовка і проведення допиту малолітніх зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на малолітнього, оцінки його свідчень.

Вікові особливості – це сукупність взаємопов'язаних типових для певного віку процесів, станів і властивостей, що виявляються у поведінці та вказують на загальну спрямованість розвитку особи. При розгляді психологічних особливостей малолітніх деяких вікових груп слід враховувати не тільки хронологічний вік, а й загальні якості культури і товариства, до якого вони належать, соціально-економічний стан, стать, індивідуально-типологічні якості.

Вік, починаючи з якого малолітній може виступати на допиті як свідок або потерпілий, у кримінальному процесуальному законодавстві не визначено. У ст. 226 КПК України зазначається, що нижню вікову межу учасників судочинства законодавець не встановлює і тому всі діти віком до чотирнадцяти років можуть бути віднесені до категорії «малолітніх осіб», а можливість їхнього допиту визначається конкретною ситуацією, зокрема, й колом та характером обставин, відомих малолітній особі і які належить з'ясувати під час такого допиту. Вік особи встановлюється в загальному порядку за відповідними документами, а в разі їх відсутності – іншим шляхом, зокрема, шляхом призначення судово-медичної або комплексної судової медичної та психологічної експертизи [2].

Характерні для неповнолітніх особливості психіки не є психічними чи фізичними вадами, але вони, без сумніву, впливають на процес формування і давання показань. Зупинимось на таких особливостях більш детальноше.

Одним із обов'язкових криміналістичних елементів є встановлення часу вчинення злочину. Під час допиту встановлення часу вчинення злочину, який виступає предметом доказування в кримінальному провадженні, з правової точки зору, є одним з ключових питань. У випадку дітей - свідків чи жертв, визначення часу вчинення злочину або низки подій викликає значні труднощі.

Так, уміння визначати час за календарем і годинником формується поступово у малолітніх віком від 7 до 10 років. Це пов'язано із загальним пізнавальним розвитком та зі шкільними обов'язками, які вимагають уміння розрізняти дні тижня залежно від шкільних уроків та позашкільних занять. Особливі труднощі викликає у дітей уміння визначати і розрізняти часові інтервали. Їхня оцінка, як правило, залежить від міри привабливості занять та уподобань дитини. Наприклад, уроки мови здаються першокласнику довгими, а уроки фізичної культури чи малювання – порівняно короткими [3, с. 93].

Дитина дошкільного віку зазвичай вміє перелічити у правильній послідовності дні тижня та години. Вона знає пори року, хоча може мати труднощі з визначенням їх послідовності, часом знає також назви місяців. Ці знання є для дошкільнят знаннями без смислового розуміння і повторюються автоматично, аналогічно до вивченого напам'ять вірша.

У жодному випадку це не означає, що дитина в змозі визначити час подій за годинником і календарем та оцінити їх тривалість. Для дошкільнят занадто складним є також використання слів, які вказують на часові співвідношення, наприклад, «завтра», «вчора». Однак навіть дитина дошкільного віку вміє, відповідно до рівня свого розвитку, дати інформацію, яка дозволяє визначити час події. Проте при формулюванні запитань на цю тему слід рахуватися з обмеженнями, які впливають з вікових та індивідуальних особливостей дитини - жертви чи свідка.

У запитаннях про частину дня, під час якої подія мала місце, слід згадати про звичні дії дитини, пов'язані з її щоденним режимом дня – наприклад, час програми «На добраніч, діти», купання, сну, обіду, повернення когось із батьків з роботи, повернення дитини із садочка тощо, або про явища, за якими спостерігає дитина – наприклад, ніч, сонце, дощ тощо.

У запитаннях про день події, пору року чи рік можна співвіднести інформацію з особливими днями або особливими періодами в житті дитини. Наприклад, це був будній день чи вихідний; дитина ходила тоді до дитячого садка чи до школи; це був період канікул чи дитина була тоді в школі/дитячому садку; це було

приблизно у той самий період, що й день народження, іменини, прикрашання ялинки, фарбування писанок, або інші важливі для дитини події, такі як, наприклад, хвороба члена сім'ї, купівля собаки, зміна квартири, від'їзд родини у відпустку [3, с. 94].

Досвід роботи зі школярами, навіть підлітками, засвідчує, що у них виникають труднощі з визначенням часу подій з віддаленого минулого за календарем і годинником. Для визначення часу вони, зазвичай, не використовують ні дати, ні години. Достовірним, з психологічної точки зору, є описування ними часу події у ширшому контексті конкретної ситуації, що дозволяє приблизно встановити дату. Приклад – визначення часу, що вимагає пригадування класу, в який дитина ходила, занять, на які їздила, кількості уроків чи предметів, які мала в школі у критичний день, контрольних робіт чи інших важливих подій, пов'язаних із сім'єю або середовищем однолітків. Якщо дитина, яку опитують, вказує точну дату події, яка є предметом провадження, або її точну годину, слід запитати, яким чином їй вдалося це визначити, а потім запам'ятати. У випадку дошкільнят доцільно встановити, чи вміють вони визначати час за годинником, наприклад, попросити показати на годиннику, котра зараз година. Можна також запитати дитину про поточну дату, день тижня, попросити назвати поточний місяць. Такі дії є важливими, оскільки в даній ситуації не можна виключати, що інформацію дитині передала доросла особа.

Отже, підводячи підсумок вищезазначеного, можемо дійти одного важливого висновку, який полягає в тому, що - діти можуть буди дуже надійними свідками, але за однієї умови – дитину потрібно опитувати дуже професійно і з дружнім до дитини ставленням. Володіння слідчим знаннями, щодо психологічних особливостей розвитку малолітніх, дає можливість зрозуміти йому допитуваного та правильно налагодити з ним психологічний контакт, а це в свою чергу є запорукою успішного проведення допиту.

Список використаних джерел

1. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / О. Кочемировська, Д. Стрейстяну, Г. Христова. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. – 364 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
3. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОРМ Кліменко, 2015. – 114 с.